

BİR SİYASETNÂME OLARAK AHLÂK-I MUHSİNÎ

Mehmet AVÇIN*

ÖZET

XVI. yüzyıl Kütahya'sındaki edebî muhitin en önemli âlim şairlerinden olan Firâkî Abdurrahman Çelebi'nin Şehzâde Bayezid'e sunulmak üzere İranlı Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'den tercüme ettiği Ahlâk-ı Muhsinî; Firâkî'nin en önemli ve kaynaklarda adı en çok zikredilen eseridir. Ahlâk-ı Muhsinî kırk bölümden oluşmaktadır ve her bölümde adalet, kahramanlık, cömertlik gibi vasıfları anlatan mensur bir ahlak kitabıdır. Eserin Anadolu coğrafyasında birçok tercümesi yapılmıştır. Firâkî'nin tercümesinin özelliği ise eserin Anadolu'daki ilk tercümesi olmasıdır. Hikâye ile öğretim metodunun benimsendiği eserde Doğu kaynaklı hikâyeler, menkıbeler ve peygamber kıssaları mevcuttur.

Ahlâk-ı Muhsinî oluşturulduğu gelenek içerisinde ve daha sonra üzerinde yapılan çalışmalarda genel bir ahlak kitabı olarak algılanmıştır. Edebiyatımızdaki mevcut siyasetnâmeler incelendiğinde eserin muhtevasının genel bir ahlak kitabından ziyade siyasetnâme türüne yakınlığı söz konusudur.

Bu makalede Ahlâk-ı Muhsinî'nin neden bir siyasetnâme olarak algılanması gerektiği ve bilinen siyasetnâmelerle olan benzerlikleri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Siyasetnâme, Firâkî Abdurrahman Çelebi, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, Kütahya

AHLAK-I MOHSINI AS A "SİYASETNAME"

ABSTRACT

Ahlak-ı Mohsini, which Abdurrahman Celebi being one of the most eminent scientists-poets of 17th century Kütahya literal circle translated from Iranian Hosein Vaiz Kasifi to submit to Prince Bayezid is Firaki's most important and most-attributed work. Ahlak-ı Mohsini is made up of 40 chapters. It is a prose moral book depicting characteristics such as justice, heroism, generosity in each chapter. The work has various translations in Anatolian geography. The feature of Firaqi's translation is that it is the first translation in Anatolia. In the work in which the teaching method with the help of stories is adopted there are stories with oriental origin, epics and the tales of prophets.

Ahlak-ı Mohsini is generally perceived as a moral book in the tradition it is composed and in the studies done on later. On studying

---

* Öğretmen MEB. El-mek: mehmetavcin@hotmail.com

the books of politics in our literature, its content is more like a siyasetname rather than being a moral book.

In this article, it is stressed why it should be perceived as a siyasetname and the similarities it has got with other books of politics.

Key Words: Morality, Siyasetname, Firaki Abdurrahman Celebi, Hosein Vaiz Kasifi, Kutahya

Türk – İslam edebiyatındaki siyaset anlayışını edebî, tarihî ve sosyokültürel açıdan bize aktaran önemli edebî türlerden birisi siyasetnâmelerdir. Tarih boyunca teşkilatçı bir yapıyı bünyelerinde barındıran ve birçok devlet kurmuş olan Türklerde bu türe özel bir ehemmiyet verilmiş dolayısıyla siyasetnâme türünde birçok telif ve tercüme eser kaleme alınmıştır.

Yaklaşık iki yüzden fazla siyasetnâmenin, İslam tarihi içerisinde teşekkül edişinin teorik ve pratik arka planı vardır. Bunlardan bir kısmı üslup, bilgi ve tasnif açısından mihver olup, sonrakileri etkilemişlerdir. Dönemin hükümdar ve diğer devlet ricalinin müracaat kaynağı olma niteliğindeki bu klasikler, çeşitli dillere tercüme edilip, şerh ve ihtisar edilerek edebî zenginliğe de katkıda bulunmuşlardır.

Yazarları, dönemleri ve isimleri farklı da olsa siyasetnâmeler kendi içerisinde birçok açıdan sistematik benzerlik arz ederler. Görebildiğimiz ortak hususlar, siyasetnâmelerin o devirde yaşamış siyaset veya ilim erbabı kişiler tarafından, isyan, muhalefet veya protesto maksadıyla değil de; tavsiye, dinin iyiliği emredip kötülükten sakındırmak veya din nasihatı anlayışıyla kaleme alınan nasihatnâmeler oluşudur. Hiçbir siyasetnâme, yeni bir yönetim (rejim) biçimi önermeyip, mevcut yöneticilere, güzel ahlak, iffet, adalet, hikmet ve cesaret telkin ederek, yönetenlerin, Hakk'ın emaneti olan halka şefkatle muamele etmesi gerektiğini öğütleyen siyaset ahlakı eserleri oluşu bir diğer ortak noktalarıdır.¹

Halil İnalçık, siyasetnâmeleri hükümdarın gücünü ve otoritesini pekiştirme amacıyla yazılmış eserler olarak değerlendirir:

“Eski Hint-İran nasihatnâme ve siyasetnâmelerinde devlet, hükümdarın kuvvet ve kudretinden, otoritesinden başka bir şey değildir. Siyaset ise, hükümdarın bu otoritesini koruma ve kuvvetlendirme ve bunun vasıtalarını, yani askeri ve parayı halkın hoşnutsuzluğuna sebep olmadan sağlama yoludur.”²

Siyasetnâmelere göre, bir organizmanın kalbi gibi devletin yapısına hayat veren hükümdarın, onu sıradan insanların üstünde tutan niteliklere sahip olması gerekir. Bir hükümdarın yeryüzündeki hakimiyetini sağlayan doğuştan getirdiği vasıflar ve talihin yaver gitmesi gibi değiştirilemez faktörler dışında pek çok üstün özelliğe ve güçlü bir donanımına sahip olması gerekir. Siyasetnâmelerin konusu olan nasihatler bu vazifeyi üstlenmiştir.³

Agâh Sırrı Levend, edebiyatımızda ahlak konulu eserleri şu şekilde tasnif etmektedir: genel ahlak, siyasetnâmeler, mev'ıza yollu eserler, ahlakî güzel sözler, fütüvvetnâmeler, Kabusnâme

¹ Veli Atmaca, “Hadisleri Bakımından Siyasetnâmeler”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:8 (2003), s.46

² Halil İNALCIK, “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Geleneği”, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara 1966, s.259

³ Melike Gökcan Türkdoğan, “Siyasetnâmeler ve Bir Siyasetnâme Örneği Olarak Ahmedî'nin İskendername'si”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S:12 (2010), s.419

çevirileri, Kelile ve Dimne çevirileri, hikâyelerle süslü ahlakî eserler, ahlakî fıkralar ve hikâyeler, atasözleri, türlü eserler.⁴ Görüldüğü üzere siyasetnâmeler ahlak konulu eserlerde başlı başına bir şube teşkil etmektedir. Ahlak konulu bu eserleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmak çok da mümkün değildir. Levend'in burada yaptığı tasnif eserlerin ağırlık noktalarına göre yapılmıştır. Çünkü bu tür eserlerin şekil ve muhteva açısından aralarında birçok ortak yön söz konusudur. Örneğin Levend'in ayrı bir şube olarak gösterdiği "hikâyelerle süslü ahlakî eserler"e bakacak olursak temsili hikâyelerin yer olmadığı ahlakî konulu eser yok gibidir. İşte burada eserde hangi özelliğin ağırlıkta olduğuna dair bir tasnif ortaya çıkmaktadır.

Ahlakî konulu eserleri kesin bir tasnifle ele almanın zorluğu açıktır. Bu eserleri tasnifte yaşanan sıkıntılar eserlerin kendi özelliklerinden kaynaklanmakla birlikte üzerlerinde henüz kapsamlı bir ilmî tasnifin yapılmamasından da kaynaklanmaktadır. İşte bu zorluklar bazen ahlak konulu eserlerin farklı bir şubeye ait olmasına rağmen diğer bir şube içerisinde ele alınmalarına sebep olmuştur.

Bu çalışmada Ahlâk-ı Muhsinî'nin ahlak konulu eserlerden siyasetnâme türüne ait olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Çünkü bugüne kadar Ahlâk-ı Muhsinî'nin siyasetnâmeden ziyade genel bir ahlak kitabı olarak ele alındığı görülmekte ve bilinen siyasetnâmeler arasında ismi zikredilmemektedir. Öncelikle eserin ve yazarın özelliklerine bakılacak olursa;

Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin müellifi olduğu ve Germiyanlı Firâkî Abdurrahman Çelebi'nin tercümesini yapıp, Kanunî'nin oğlu Şehzâde Bayezid'e sunduğu Ahlâk-ı Muhsinî 183 varak olup, Süleymâniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, nr.1077'de kayıtlıdır.

Hüseyin Vâiz-i Kâşifî, İran'ın Horasan bölgesinde Sebzevâr'da tahminen 830/1427 yılında dünyaya gelmiştir. Va'zları ile meşhur olduğu için "Vâiz" lakabı ve şiirlerinde kullandığı "Kâşifî" mahlasıyla tanınır. Çocukluk ve gençlik yıllarını Sebzevâr'da geçiren Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin iyi bir tahsil gördüğü, Herat'a gittiğinde ilmi ve va'zları sayesinde kendisini kısa sürede kabul ettirmesinden anlaşılmaktadır. Şöhret sahibi olduğunda ülkesinden ayrılarak Nişâbur'a, oradan da Meşhed'e geçer. Dönemin ünlü Nakşibendî şeyhi Sa'deddîn-i Kaşgârî'nin (ö. Mayıs 1456) öldüğünü öğrendiği günlerde rüyasında onu görmesi, mezarını ziyaret etmek üzere Herat'a gitmesine sebep olur. Burada Sa'deddîn-i Kaşgârî'nin müridi, ünlü sûfî ve şair Abdurrahman-ı Câmî ile tanışır ve onun vasıtasıyla Nakşibendî tarikatına intisap eder. Herat'ta verdiği va'zlarla kısa zamanda meşhur olan Hüseyin Vâiz, bir süre sonra Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî'nin himayesi altına girer. Onların teşviki ile çeşitli kitaplar telif eder. Câmî'nin ölümünden (898/1492) sonra Herat'tan ayrılan Kâşifî, 910/1504-05 yılında doğduğu kent olan Sebzevâr'da vefat eder.⁵

Hüseyin Vâiz, tefsir, tasavvuf, edebiyat ve gizli ilimler başta olmak üzere çeşitli konularda eserler kaleme almıştır. "Kâşifî" mahlasıyla şiirler yazmakla birlikte, şair olarak önemli bir varlık gösterememiştir.⁶ Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin en bilinen eseri olan Ahlâk-ı Muhsinî, Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu Ebü'l Muhsin Mirzâ adına 900/1495 yılında kaleme alınmış bir eserdir. Müellif eserinin sonunda Hicrî 900'de tamamlandığına dair tarih beyti düşürmüştür.

Ahlâk-ı Muhsinî, Doğu ülkelerinde ve özellikle Hindistan'da çok tutulmuş; başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Hüseyin Vâiz'in bu eseri şair ve tarihçi Âgehî Muhammed Rızâ (ö. 1874) tarafından Doğu Türkçesine de çevrilmiştir. Ahlâk-ı Nâsirî ve Ahlâk-ı Celâlî gibi Ahlâk-ı Muhsinî de Avrupalı müsteşriklerin dikkatini çekmiş; belli başlı Batı dillerine kısmen veya tamamen tercüme edilmiş; bu dillerde üzerinde incelemeler yapılmıştır. Eserin

⁴ Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara 1998, s.122

⁵ Mehmet Avçin, **Terceme-i Ahlak-ı Muhsini (İnceleme-Metin)**, DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2010, s.74.

⁶ Mehmet Avçin, **agt**, s.75.

İngilizce tercümesi ilk defa 1823 baskısı ile birlikte neşredilmiştir. Çeşitli ülkelerin kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunan Ahlâk-ı Muhsinî, bir kısmı taş basması olmak üzere Hindistan, İran ve diğer bazı ülkelerde birçok defa basılmış; Tahran’da eser hakkında bir ilmî neşir (1328/1949) hazırlanmıştır.⁷

Ahlâk-ı Muhsinî’nin Anadolu sahasında da birçok tercümesi yapılmıştır. Bu tercümelerden ilki 1558 yılında Kütahya’da Firâkî Abdurrahman Çelebi tarafından yapılır ve o dönemde Kütahya’da bulunan Şehzâde Bayezid’e sunulur. Bu eser tarafımızdan DPÜ’de yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Eserin Anadolu sahasındaki diğer tercümeleleri ise şunlardır:

a) Enîsü’l-ârifîn: “Azmi” mahlasıyla tanınan Pir Muhammed (ö. 990/1582) tarafından 974/1566 yılında “Enîsü’l-ârifîn” adıyla yapılmıştır. Bu eser de aslı gibi kırk bölümden oluşmaktadır. Ancak mütercim esere bir hayli ilaveler yapmıştır. Nüshalarının çokluğuna bakıldığında, Ahlâk-ı Muhsinî tercümeleleri arasında en çok okunan ve rağbet gören çevirinin Enîsü’l-ârifîn olduğu söylenebilir. Bu tercümenin yurtiçi ve yurtdışındaki yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır.⁸

b) Ebü’l-fazl Muhammed b. İdrîs ed-Deferî, Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi: Kanunî Sultan Süleyman dönemi defterdarlarından Ebü’l-fazl Mehmed Efendi’nin (ö. 971/1563-64) emeklilik döneminde kaleme aldığı en önemli eseridir. Ebü’l-fazl Mehmed Efendi’nin bu eseri Türkçeye tercüme etmesinin sebebi, Mehmet Ali Aynî’nin Türk Ahlâkçıları adlı eserinde şöyle anlatılmaktadır: “...Ahlâk-ı Muhsinî nâmıyla şöhret bulmuş olan bu kitap az vakit içinde İstanbul’a da gelmiş ve yayılmıştı. Fakat dili Farsça idi. Onun için orta halli Türkler bundan istifade edemiyordu. Bu kitabın Türkçeye çevrilmesini istiyorlardı. Bunun için Ebü’l-Fazl’a gidip yalvarmışlar, ben yapamam diye itizar etmiş. Nihayet emrinden çıkamayacağı bir büyük adam dahi işe karışarak bu tercümenin yapılmasını istediğinden Ebü’l-Fazl bu kitabı Türkçeye çevirmiş.”⁹

c) Rıdvan b. Abdülmennân, Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi: Rıdvan Ağa (982/1574’ten sonra)¹⁰ tarafından kaleme alınmıştır. Tercümenin bilinen bir nüshası Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. nr. 980’de kayıtlıdır. Bu nüsha, Terceme-i Kitâb-ı Ahlâk-ı Muhsinî adını taşımaktadır. Tercüme, Kâşifî’nin eseri gibi kırk bölümden meydana gelmiştir. 198 yapraktan ibaret bu nüshanın son sayfalarının noksan olduğu anlaşılmaktadır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Bazı sayfalar nemden zarar görmüş ve yıpranmıştır.

d) Hocazâde Abdülazîz Efendi, Ahlâk-ı Muhsinî (Ahlâk-ı Sultan Ahmedî) Tercümesi: Hocazâde Abdülazîz Efendi tarafından, Sultan I. Ahmed’in emri üzerine 1612 yılında tercüme edilmiştir. Eserin aslına sadık kalınarak kırk bölüm şeklinde tercüme edilmiştir. Bu eser üzerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde eserin tamamını içermeyen bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.¹¹ Yine bu eserle ilgili Dumlupınar Üniversitesi’nde Osman Peker tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

e) Ömer Efendi, Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi: 17. yüzyılın tanınmış âlim ve mutasavvıflarından Mesnevi şârihi Sarı Abdullah Efendi’nin oğlu Ömer Efendi tarafından Sultan II. Osman zamanında tamamlanmıştır. Ömer Efendi, eserinin Kütahya İl Halk Kütüphanesi nr. 717’de kayıtlı olan nüshasının giriş kısmındaki kısa Farsça bölümde belirttiğine göre, Ahlâk-ı

⁷ M. Nazif Şahinoğlu, “Ahlâk-ı Muhsinî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C:2 (1989), s.17.

⁸ Azmi Efendi’nin *Ahlâk-ı Muhsinî Tercemesi (Enîsü’l-Ârifîn)* hakkında bilgi için: Adem Ceyhan, “Âlim ve Şair Bir Osmanlı Müderrisi: Pir Mehmed Azmi Bey ve Eserleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1, İstanbul 1999, ss.243-286.

⁹ Mehmet Ali Aynî, **Türk Ahlakçıları**, İstanbul 1993, s.181.

¹⁰ Rıdvan Ağa hk. kısa bilgi için bkz. Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, c.1, s.103; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, c.2, s.401.

¹¹ Hüseyin Altınpay, **Hocazâde Abdülazîz Efendi Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi**, CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Manisa, 2008

Muhsinî Tercümesi'ni 1030/1621 yılında, yani Hocazâde'nin tercümesinden dokuz yıl sonra tamamlamıştır. Eserin bir diğer nüshası, İstanbul Üniversitesi Ktp. Nadir Eserler Bölümü TY nr. 6298'de kayıtlıdır.¹²

f) Osmanzâde Tâib, Ahlâk-ı Ahmedî: Osmanzâde Tâib'in özet olarak yaptığı ve III. Ahmed'e sunduğu Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesidir. Bu nüsha, Topkapı Müzesi Kütüphanesi R. 2006'da kayıtlıdır. Bu tercüme 1840'da Matbaa-i Amire'de basılmıştır.¹³

Son olarak da 1965 yılında eser Ragıp İmamoğlu tarafından "İyilerin Ahlakı" adı altında eksik bir şekilde tercüme edilmiştir.¹⁴

Görüldüğü üzere Ahlâk-ı Muhsinî'nin Anadolu sahasındaki tercüme süreci XVI. yüzyılda başlayıp XX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu tercümelere ilkinin yapan Firâkî Abdurrahman Çelebi'nin hayatına bakılacak olursa:

Firâkî, Germiyan ve Osmanlı coğrafyasının altıncı önemli merkezi olan Kütahya'da yetişmiş âlim-şairlerdendir.¹⁵ Firâkî, XVI. yüzyıl kaynaklarından Latifi, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî, Ahdî, Âlî ve Taşköprülüzâde'nin; XVII. yüzyıl tezkirecilerinden de Riyâzî ve Fa'izî'nin eserlerinde kaydedilmiştir.¹⁶ Kütahyalı şairler arasında XVI. yüzyıl kaynaklarında adı en çok zikredilenlerden biri de Firâkî'dir. Bu yönüyle Firâkî, kaynaklarda Şeyhî, Ahmed-i Dâî, Ahmedî gibi adı çok geçen şairlerden bile daha fazla yer edinmeyi başarabilmiştir.¹⁷ Kaynaklar doğum tarihi ile ilgili bir bilgi vermemektedirler. Asıl adı Abdurrahman Çelebi'dir. Tezkirecilerden sadece Riyâzî, asıl adının Abdurrahman Çelebi olduğunu yazmaktadır.¹⁸

Bursalı Mehmet Tahir, Firâkî'nin babasının Zeyniyye tarikatına bağlı bir şeyh, Gelibolulu Âlî Acemzâde olduğunu yazarken, Âşık Çelebi şeyh-zâde olduğunu yazmaktadır. Bu görüşlere göre Firâkî için ailesi Acem coğrafyasından gelerek Kütahya'ya yerleşmiş, sûfilerden ve Zeyniyye eşrâfından bir şeyh, din âlimi ve klasik bir şairdir diyebiliriz.¹⁹ Firâkî, devrinin önemli şahsiyetleriyle yakınlık kurmuştur. Gelibolulu Âlî'ye göre Lamiî Çelebi'nin öğrencisidir.

Şehzâde Bayezid, Rüstem Paşa'nın ikinci defa vezir olduğu 1555 ile 1558 yılları arasında Kütahya'da sancak beyliği yapmıştır. Şehzâde Bayezid beraberinde Gubârî ve İşrefî gibi şairlerle Kütahya'ya gelmiştir. Firâkî, Kütahya'da meşhur bir vâizdir ve Firâkî'nin vâizliğinin yanında şairlik yönü de ağır basmaktadır. Firâkî, Kütahya'ya gelen Bayezid'e yakın olmayı başarabilmiş ve onun ihsanlarından da bolca faydalanmıştır.²⁰

Firâkî'nin ölüm tarihi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Hasan Çelebi H.988/M.1580; Gelibolulu Âlî H.990/M.1582; Fâizî H.993/M.1585; Riyâzî H.988/M.1580 tarihlerini vermektedir. İki kaynakta ortak zikredilen H.988/M.1580 tarihinin ölüm tarihi olduğu kabul edilebilir.²¹

Firâkî'nin eserleri arasında en çok zikredilene incelenilen eser olan Ahlâk-ı Muhsinî'dir. Bir diğeri ise Kırk Sual isimli eseridir. Bu eser DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans

¹² Hocazâde Abdülaziz Efendi, **Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü Gül-i Sad-berg**, (haz. Adem Ceyhan) İstanbul, 2008

¹³ M. Nazif Şahinoğlu, **agm**, s.17.

¹⁴ Ragıp İmamoğlu, **İyilerin Ahlakı**, Doğu Matbaası, Ankara, 1965

¹⁵ Kadir Güler, **Kütahya Yazıları**, Kütahya 2004, s.123.

¹⁶ Murat Değer, **XVII. Ve XIII. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şairler**, DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kütahya, 2006, s.74.

¹⁷ Ersen Ersoy, **XVI. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şairler ve Kütahya'da Edebî Muhit**, DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kütahya 2004, s.58.

¹⁸ Namık Açıkgoz, **Riyâzî's-Şuarâ**, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara, 1982

¹⁹ Kadir Güler, "Kütahyalı Firâkî ve Bilinmeyen Şiirleri", **Turkish Studies**, Volume 5/1 (2010), s.1039.

²⁰ Mehmet Avçin, **agt**, s.81

²¹ Kadir Güler, **agm**, s.1041.

tezi olarak hazırlanmıştır.²² Ulaşılan kaynaklarda geçen manzumelerine göre iyi bir şair olduğu anlaşılan Firâkî'nin var olduğu düşünülen divanı henüz bulunamamıştır.

Firâkî Abdurrahman Çelebi, bu eserin tercümesini döneminde Kütahya valisi olan Şehzâde Bayezid için yapmıştır. Bayezid, Kütahya'daki valiliği sırasında bir kültür ve şiir muhiti meydana getirmişti. O, etrafındakilere bol bol para sarf etmekten geri kalmazdı.²³ Firâkî'nin de Bayezid'le olan ilişkisinin bu edebiyat muhiti vasıtası ile olduğu açıktır.

Bayezid'in Ahlâk-ı Muhsinî tercümesiyle ilgisine bakılacak olursa, tercümenin öncelikle Bayezid'in oluşturduğu edebî muhitin bir ürünü olduğu görülür. Ancak tercümenin Bayezid'in isteği üzerine yapıldığı hakkında bir bilgi yoktur. Şehzâde bazı eserleri ise isteği üzerine kendi meclisinde bulunan sanatkârlara tercüme ettirmiştir. Örneğin; "Câmiü'l-hikâyât ve levâmiu'r-rivâyât" isimli eser şehzâdenin isteği üzerine Salih Çelebi tarafından tercüme edilip kendisine sunulmuştur.²⁴ Salih Çelebi'nin tercüme ettiği bu esere bakıldığında muhteva olarak Ahlâk-ı Muhsinî'ye yakın bir eserdir. Bu sebeple Ahlâk-ı Muhsinî'nin şehzâdenin isteği üzerine çevrilmesi bile Firâkî'nin şehzâde'nin bu tür eserlere olan ilgisini görüp eseri bu sebeple tercüme ettiği düşünülebilir.

Eski Türk edebiyatında "tercüme", bugünkü "çeviri" anlayışını aşan bir anlam taşır. Eski Türk edebiyatında tercümenin şu şekillerini görmek mümkündür:

1. Aslımı bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler,
2. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun olarak yapılan çeviriler,
3. Eserin konusu aktararak yapılan çeviriler,
4. Genişletilerek yapılan çeviriler.

En eski Kur'ân-ı Kerim çevirileri, birinci biçimdedir. Bu tür Kur'ân çevirilerinin eski nüshalarında Arapça metnin altına, Türkçesinin kırmızı mürekkeple yazıldığı görülür. Sonradan Kur'ân çevirileri için ikinci yol tercih edilmiştir. Bu gibi çevirilerin gayesi, mukaddes bir kitap olan Kur'ân'ın anlamını bozmamaktır. Edebiyatımızda konusu aktararak yapılan çevirilerin sayısı da oldukça fazladır. Bu tür çeviri tarzında; yazar eseri cümle cümle Türkçeye çevirmez; anladığı ölçüde eserine aktarır. Dördüncü çeviri biçimi ise, daha çok edebî eserlerde görülür. Yazar, kaynak olarak aldığı eseri, olduğu gibi aktarmayı asla düşünmez ve kendini asıl esere bağlı saymaz. Kimi parçaları kelime kelime tercüme ederken, kimi yerlerin sadece konusunu aktarır. Kendince önemli gördüğü yerleri ise genişleterek tercüme eder; kendi duygu ve düşüncelerini de bu kısımlara ilâve eder.²⁵ Firâkî Abdurrahman Çelebi'nin Ahlâk-ı Muhsinî tercümesi yukarıda sayılan tercüme metotlarından sonuncusuna uymaktadır. Ancak buradaki genişletme çok kapsamlı değildir. Örneğin şehâvet ve ihsân konusu anlatılırken bölüm aynen tercüme edilmekte, sadece bölümün sonunda kısa bir şekilde Şehzade Bayezid'in cömert oluşundan bahsedilmektedir.

Firâkî'nin eseri bir diğer genişletme şekli ise esere eklemiş olduğu kasidelerdir. Bu kasidelerden birincisi eserin başındadır ve Şehzâde Bayezid'e yazılmıştır. Diğerleri ise eserin sonunda yer alan "Kalem Kasidesi"dir. Bu kaside Halil Ersoylu tarafından yayınlanmıştır.²⁶ Firâkî'nin eserin aslı üzerindeki bir diğer belirgin tasarrufu ise asıl metinde yer alan kıyafetnâme yerine Hamdullah Hamdi'nin kıyafetnâmesini almasıdır. Buna sebep olarak da eserdeki asıl kıyafetnâme

²² Yücel Önen, **Kırk Su'al, İnceleme-Metin-Sözlük**, DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kütahya, 2009

²³ Filiz Kılıç, **Şehzâde Bayezid, Şâhî Hayatı ve Divanı**, Ankara 2000, s.31.

²⁴ Filiz Kılıç, **age**, s.31

²⁵ Nurgül Sucu, "Eski Türk Edebiyatında Terceme Geleneği", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:19 (2006), s.130

²⁶ Halil Ersoylu, "Kasîde-i Kalem", TDAY, **Belleten** 1992, Ankara

ile Hamdullah Hamdi'nin kıyafetnâmesi arasında pek bir fark olmaması ve Hamdullah Hamdi'nin yaşadıkları coğrafyanın insanı olmasını gösterir.

Firâkî Abdurrahman Çelebi, tercümesini yaparken, Divan nesrinin üç üslubundan biri olan “orta nesir” üslubunu benimsemiştir. Eseri kendi ifadesiyle “Rumyâne libâsla pîrâste ve Türkî etvârla ârâste” kılmıştır. Eserin genelinde dönemine göre sade bir üslup hakimdir. Ancak Firâkî de mensubu bulunduğu edebiyatın geleneğine uyarak giriş kısmında ve şehzâdenin övgüsünün yapıldığı bölümlerde üslubunu kısmen değiştirerek “süslü nesir” denen ağıdalı ve süslü bir üsluba yaklaşmıştır.²⁷

Eserde dikkati çeken bir diğer özellik ise, kullanılan deyimler ve atasözleridir. Eserin bir nasihatnâme olması itibariyle de bu tür ifadelerle sıkça yer verilmiştir. Ahlâk-ı Muhsinî mensur bir eser olmasına rağmen içerisinde nerdeyse bir divançe oluşturacak kadar manzume de mevcuttur. Bu manzumelerin büyük çoğunluğu Kâşîfi'ye aitken, yer yer Mevlana, Sa'dî ve Firdevsî'den de alıntılar yapılmıştır. Eserde bu manzumelerin tercümesi bazen birebir şeklinde ancak çoğunlukla da nazîre şeklinde yapılmıştır. Yine eserin içinde Firâkî'ye ait kaside, gazel ve müfretler de mevcuttur.

Ahlâk-ı Muhsinî kırk bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla: “1. İbâdet, 2. İhlâs, 3. Du'a, 4. Şükür, 5. Sabr, 6. Rızâ, 7. Tevekkül, 8. Hayâ, 9. 'İffet, 10. Edeb, 11. 'Ulüvv-i Himmet, 12. 'Azm, 13. Cidd ü Cehd, 14. Sebât, 15. 'Adâlet, 16. 'Afv, 17. Hilm, 18. Hulk u Rıfk, 19. Şefkat, 20. Hayrât, 21. Sehâvet ü İhsân, 22. Tevâzu, 23. Emânet, 24. 'Ahde Vefâ, 25. Sadâkat, 26. İncâh-ı Hâcât, 27. Teennî ve Teemmül, 28. Meşveret, 29. Hazm, 30. Şecâ'at, 31. Gayret, 32. Siyâset, 33. Teyakkuz, 34. Firâset, 35. Kitmân-ı Esrâr, 36. İgtinâm-ı Fırsat, 37. Ri'âyet-i Hukuk, 38. Sohbet-i Ahyâr, 39. Def'-i Eşrâr, 40. Tertîb-i Hadem ü Haşem” isimlerini taşımaktadır.

Ahlâk-ı Muhsinî'de çeşitli hikâyeler, peygamber kıssaları, tarihî şahsiyetlerin hayatlarından kesitler ve bu kişilerin davranışlarından örneklerle verilen mesaj gerçek hayatla bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Metinde zaman zaman peygamber kıssalarından ve dört halifenin hayatlarından örnekler verilmiş; Me'mun, Nûşirevân, Gazneli Mahmut gibi hükümdarların menkıbeleri de anlatılmıştır. Bu anlatış tarzı, esere bir canlılık katmış; soyut fikirlerin okuyucu tarafından daha kolay kavranmasını sağlamış; başka bir deyişle ifade edilen konunun somutlaştırılmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca anlatılan konu ile ilgili olarak Kur'ân ayetlerine ve Hz. Muhammed'in hadislerine de daima yer verilerek savunulan ahlâkî değerler, aklî argümanlara ek olarak dinî delillerle de kuvvetlendirilmiştir.²⁸ Eserde bölümlerin özeti şu şekildedir:

Birinci Bölüm²⁹ İbâdet hakkındadır. Öncelikle ibâdetin tanımı yapılır. İbâdetin evvela Allah'ın emir ve yasaklarına uymak ve Hz. Peygamberin sünnetine ittiba ile olacağı belirtilir. Allah'a itaat etmeyen hükümdarın kendisine de itaat edilmeyeceği vurgulanır. Son olarak da halkın kendisini idare edenlerin yolunu tuttuğundan hareketle halkın ibâdet etmesi için öncelikle hükümdarın ibâdet etmesi gerektiği anlatılır.

İkinci Bölüm³⁰ İhlâs hakkındadır. İhlâsın başka bir amaç veya gaye gütmeden niyeti yalnızca Allah'a bağlamak olduğu belirtilir. Yapılan her işte öncelikle Allah rızasının güdülmesi gerektiği söylenir. Bu konuyla alakalı olarak da Horasan hükümdarlarından biriyle ilgili bir kıssadan bahsedilir.

²⁷ Mehmet Avçin, *agt*, s.93

²⁸ Mehmet Avçin, *agt*, s.96.

²⁹ Vr.9b – 10b

³⁰ Vr. 10b – 11a

Üçüncü Bölüm³¹ Dua hakkındadır. Duanın dileği Allah'ın dergahına bildirmek olduğu ve kişinin bütün isteklerini O'ndan dilemesi olduğu söylenir. Duanın ya fayda elde etmek ya da zararları savmak için yapıldığı belirtilir. Duanın bu özelliğinin hükümdarlara göre açıklaması yapılır. Fayda elde etmenin hükümdar için saltanatının devam etmesi, zararların ise düşmanın hücumu ve üstün gelmesidir. Bu da ancak dua ile önlenebilir. Dua ile ilgili ayet ve hadisler atıflarda bulunulur.

Dördüncü Bölüm³² Şükür hakkındadır. Şükürün verdiği nimetler karşılığında Allah'ı övmek olduğu belirtilir. Hükümdarlık nimetinin ise en büyük nimet olduğu söylenir. Şükürün sadece dille değil kalp ve diğer organlarla da yapıldığı anlatılır. Ardından şükür konusunda Sultan Sencer ile bir derviş arasında geçen hikâyeden bahsedilir. Ayrıca konu ilgili hadis ve ayetlerle de temellendirilir.

Beşinci Bölüm³³ Sabır hakkındadır. Sabrın kula Allah tarafından gelen sıkıntılara katlanmak olduğu şeklinde tanımlanır. Konuyla ilgili ayetler hatırlatılır. Daha sonra sabırla ilgili bir hikâyeye geçilir.

Altıncı Bölüm³⁴ Rızâ hakkındadır. Rızânın Allah'ın takdir ettiği her şeyden kulun memnun olması, şeklinde tanımı yapılır. Kaza oklarına karşı en güçlü siperin rızâ olduğu belirtilir. İlgili ayet ve hadislerle konu temellendirilir. Allah'ın rızâsına vasıta olacak en önemli şeyin kaza ve kadere râzı olmak olduğu söylenir.

Yedinci Bölüm³⁵ Tevekkülle ilgilidir. Tevekkülün kişinin kalbini sebeplerden uzaklaştırarak, Allah'a yönelmesi, işlerinin başarıya ulaşmasını O'ndan dilemesi ve bütün işlerini O'na bırakıp, ortaya çıkan her şeyde O'nun keremine dayanması olduğu söylenir. Hükümdarların ise tevekkül yolunu terk etmemesi gerektiği belirtildikten sonra ilgili ayet ve hadislerle de konu genişletilir.

Sekizinci Bölüm³⁶ Hayâ hakkındadır. Öncelikle hayânın tanımı yapılır. Hayânın âlemin düzenini sağlayan şartlardan olduğu söylenir. Eğer hayâ ve utanma vasıfları olmasa dünyada düzenin kalmayacağı belirtilir ve konuya ilişkin Nûşrevân'la alâkalı bir kıssa nakledilir.

Dokuzuncu Bölüm³⁷ İffet hakkındadır. İffetin dine göre haram olan şeylerden özellikle de şehvetten sakınmak olduğu ifade edildikten sonra iffetin iyi bir huy olduğu belirtilir. İffet sayesinde akıllı kimseye iyilik, mutluluk ve kurtuluş kapılarının açılacağı söylenir.

Onuncu Bölüm³⁸ Edep hakkındadır. Bu bölümde öncelikle edebin ayrıntılı bir tanımı yapılır. Edebin gerçek anlamının ise bütün işlerde Hz. Peygamberin yolunda gitmek olduğu belirtilir. İlgili hadisler başvurulur ve edep dairesinde en yüksekte bulunan kişinin Hz. Peygamber olduğu söylenir. Edebin her insan için güzel bir haslet olduğu ancak özellikle de hükümdarlarda daha güzel bir haslet olduğu ifade edilir.

On Birinci Bölüm³⁹ Himmetin Yüce Olması hakkındadır. Konuya öncelikle ilgili bir hadisle başlanır. Şeref yüksekliğinin himmetin yüceliğine bağlı olduğu belirtilir. Ve bu iki kavramın da birbirinden ayrılamayacağı belirtildikten sonra himmeti aşağı olan hükümdarın saltanatının şevketinin de aşağı olacağı söylenir.

³¹ Vr. 11a – 13a

³² Vr. 13a – 15a

³³ Vr. 15a – 16b

³⁴ Vr. 16b – 17b

³⁵ Vr. 17b – 18b

³⁶ Vr. 18b – 21a

³⁷ Vr. 21a – 22a

³⁸ Vr. 22a – 23b

³⁹ Vr. 23b – 25b

On İkinci Bölüm⁴⁰ Azim hakkındadır. Azmin amaç kafilesinin önderi olduğu ve önemli işlerin başarılması için gerekli bir vasıf olduğu belirtilir. Azim olmadan güçlü bir hükümdarlığın olmayacağı söylenir. Ardından ilgili bir hikâye nakledilir. Hikâyede bir hükümdarın azim sayesinde kendisine musallat olan kötü huydan nasıl kurtulduğu anlatılır.

On Üçüncü Bölüm⁴¹ Cidd hakkındadır. Öncelikle ciddin tanımı yapılır. Daha sonra da ciddin cehdle olan farkı anlatılır. Cidd ü cehdin ancak büyük hükümdarların hasleti olduğu belirtilir. Ancak bu özelliklerin de himmete bağlı olduğu söylenir. Kimin himmeti üstün olursa onun cidd ü cehdinin de üstün olacağı belirtilir. Ardından Yakup bin Leys'in cidd ü cehdinden bahsedilir. Son olarak da bir devletin yıkılışı sebeplerinden olarak atâlet ve tembellik gösterilir.

On Dördüncü Bölüm⁴² Sebat hakkındadır. Sebatın ağır ve önemli işleri başarmak, sıkıntı ve zorlukları ortadan kaldırmak için direnmek olduğu ve sebatın sonucunun da bereket olacağı belirtilir. Sebat sıfatının en çok hükümdarlarda olması gerektiği söylenir. Konuya ilişkin Gazneli Mahmut'la ilgili bir kıssa nakledilir. Bu kıssada hükümdarın verdiği karardan asla taviz vermemesi gerektiği anlatılmaktadır.

On Beşinci Bölüm⁴³ Adalet hakkındadır. En hacimli bölüm budur. Öncelikle adalet tanımlanır ve devleti aydınlatan bir ışık olduğu söylenir. Konuyla ilgili ayetlere başvurulur. Daha sonra adaletle ihsan arasındaki fark anlatılır. Ardından bir hükümdarla ilgili bir hikâye anlatılır. Bu hikâyede hükümdarın bir saatini adalet isteyen birine hasretmesinin altmış hac sevabına denk olduğu anlatılır. Daha sonra Haccâc-ı Zâlim ile Nûşirevân-ı Âdil kıyaslamasına gidilir. Nûşirevan'ın ateşperest olmasına rağmen Müslüman olan Haccac-ı Zalim'den üstün olduğu anlatılır. Çünkü Haccâc adaletsizken Nûşirevân adildir. Yine bu bölümde adaletle ilgili hadisler ve çeşitli hükümdar ve salih zâtların adaletle ilgili kıssalarına yer verilir.

On Altıncı Bölüm⁴⁴ Affetmek hakkındadır. Bu bölüm affin tarifi ile başlar. Affin özelliklerinden ve kimlerde bulunduğu bahsedilir. Hata işleyenleri affetmenin faziletinden bahsedilip ayet ve hadislerle de konu delillendirilir. Ardından günah ve cürümleri bağışlayanların faziletinin büyük olacağı söylenir.

On Yedinci Bölüm⁴⁵ Hilm hakkındadır. Hilmin anlamı yumuşak huyluluktur. Bu bölüme hilmin Allah'ın isimlerinden ve ilahî ahlaktan biri olduğu belirtilerek başlanır. Bütün enbiya ve evliyanın hilm sahibi olduğu belirtilir. Bu konu hadislerle de delillendirilerek gerçek kuvvetlinin, güçlünün güç elindeyken zayıflara hilmle muamele eden olduğu üzerinde durulur. Ardından hilm sahibi olmanın sultanlara vacip olduğu vurgulanır.

On Sekizinci Bölüm⁴⁶ Hulk u Rıfk hakkındadır. Bu bölümde konu güzel huyluluk ve yumuşaklıktır. Girişte güzel huy ve yumuşaklık tanımlanır ve kötü huyluların cennete gidemeyeceği belirtilir. Konu hadislerle de güçlendirilir. Güzel huylu olmayanların cennet bahçesini göremeyecekleri belirtilir. Güzel huy cümle huylar içinde önde geleni onların örneği olarak vasıflandırılır.

On Dokuzuncu Bölüm⁴⁷ Şefkat ve Merhamet hakkındadır. Bölüm şefkat ve merhametin sultanlara lüzumundan bahsederek başlar. Şefkat ve merhametin önemi üzerine vurgu yapar.

⁴⁰ Vr. 25b – 26b

⁴¹ Vr. 26b – 29a

⁴² Vr. 29a – 30b

⁴³ Vr. 30b – 43b

⁴⁴ Vr. 43b – 46a

⁴⁵ Vr. 46a – 48b

⁴⁶ Vr. 48b – 51a

⁴⁷ Vr. 51a – 54a

Zayıflar ve fukaranın ilahî rahmet ümidiyle süslenmeleri konusu üzerinde durur. Bu bölümde Sultan Mahmud'un atalarından Sebüktekin'in başından geçen bir av hadisesi ve Sebüktekin'in inleyen ahuyu şefkat ve merhametinden dolayı serbest bırakması ve bu davranışı neticesinde rüyasında Peygamberimizi görüp ilahî lütuflara mazhar olduğu anlatılır.

Yirminci Bölüm⁴⁸ Hayrât ve Müberrât hakkındadır. Hayrat ve müberrât sahibi olmanın her sahib-i devlet üzerine vacib olduğu belirtilir. Hayır ve müberrâtın bir sadaka-i cariyeye olduğu söylenir. Hayrât ve müberrâtın tesisindeki içtimai büyük ehemmiyet gösterildikten sonra, hayrât ve müberrâtın nelerden ibaret olduğu gösterilir.

Yirmi Birinci Bölüm⁴⁹ Sehâ ve İhsan hakkındadır. Bu bölümde cömertlik ve iyilik yapma üzerinde durulur. Bölüm cömertliğin ne olduğunu belirtmekle başlar ve cömertlikten daha büyük bir özelliğin olmadığı belirtilir. Cömertliğin çiçeği dünyada iyi nam sahibi olmak, meyvesi ise ukbâ faziletine sahip olmaktır. Bütün hünnerleri gizleyenin cimrilik olduğu ve bütün ayıpların da cömertlik ile örtüleceği belirtilir.

Yirmi İkinci Bölüm⁵⁰ Tevâzu ve İhtirâm hakkındadır. Bu bölümde alçak gönüllük ve hürmet ele alınır. Bölüm Hz. Peygamberin hadisi ile başlar. Tevâzu Allah katında yükselmenin değerli olmanın sebebi olarak vurgulanır ve tevâzu sahibinin insanlar arasında da kıymetli olacağı belirtilir. Ardından Samaniye hükümdarı Nasr bin Ahmed'in oğluna mala, zenginliğe yani varlığa güvenmemesini aksine tevâzu ve keremi elden bırakmamasını öğütleyen kıssasıyla bölüm sonlandırılır.

Yirmi Üçüncü Bölüm⁵¹ Emânet ve Diyânet hakkındadır. Bu bölümde emanet ve diyanet konusu işlenmiştir. Emanet, övülmeye değer hasletlerden büyük bir rükündür. Diyânet ise beğenilmiş ahlakların en büyüklerindedir, şeklinde tanımlanır bu bölümde. İmanın temeli emânet ile kurulur ve en güzel kanun ve kaideler diyânet ile düzenlenmiştir. Emâneti korumayanın ona ihanet ettiği belirtilir ve Allah'ın verdiği emânetleri korumamanın O'na hıyanet olacağı vurgulanır.

Yirmi Dördüncü Bölüm⁵² Ahde Vefâ hakkındadır. Bu bölümde öncelikle ahde vefânın öneminden bahsedilir. Konu ayet ve hadislerle desteklenir. Ayetlerde insanların aralarında ahdlarına vefâlı davranmaları gerektiği ve böylece Allah'ın da onlara vefâ göstereceği belirtilir. Ardından El-sine-i Nâkilin adlı eserde geçen bir padişahla divanenin ahde vefâyla ilgili hikâyesi ibretlik olarak anlatılır. İran ve Turan şahı Efrasyab'ın va'de vefâ ile ilgili küçük hikâyesiyle vefânın önemi okuyucuya gösterilir.

Yirmi Beşinci Bölüm⁵³ Sıdk hakkındadır. Bu bölümde sadakat konusu ele alınır. Bölüm sadakatın tanımı ile başlar. Doğrulun her iki dünyada da kurtuluş vesilesi olduğu belirtilir. Yalancılıkla doğruluğun ne kadar zıt oldukları ve asla birlikte olamayacakları izah edilir. Ardından Müsterşid halifenin oğluna doğru sözlü olmanın ona kazandıracaklarını anlatması gelir. Daha sonra bir esirle Haccâc-ı Zâlim arasında geçen hikâyede, doğru sözlü olmanın o esiri nasıl kurtardığı anlatılır.

Yirmi Altıncı Bölüm⁵⁴ İncâh-ı Hâcât hakkındadır. Bu bölümde insanların ihtiyaçlarını giderme konu edilmektedir. İnsanların ihtiyaçlarını Allah'ın rızası için giderenlerin kendi

⁴⁸ Vr. 54a – 56b

⁴⁹ Vr. 56b – 65b

⁵⁰ Vr. 65b – 69b

⁵¹ Vr. 69b – 72b

⁵² Vr. 72b – 76b

⁵³ Vr. 76b – 78a

⁵⁴ Vr. 78a – 79b

ihtiyaçlarının da Allah tarafından giderileceği belirtilir. Bu bir hadis-i şerifle desteklenir. İhtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermenin vacip olduğu ve nimetin temeli olduğu vurgulanır.

Yirmi Yedinci Bölüm⁵⁵ Teennî ve Teemmül hakkındadır. Bu bölümün konusu teennî ve teemmüldür, yani aceleci olmama, düşünerek, akıllıca davranma. Bölümde bunların önemi anlatılır. Bölüm şu sözle başlar: “Yavaşlık, sakinlik rahmanî; acele ise şeytanîdir.” Teennî ve teemmülün kişiye vereceği meziyetler, sıfatlar üzerinde durulur ve tüm söz ve davranışlarda kişinin teennî ve teemmül sahibi olmasının rahmanî olduğu vurgulanır.

Yirmi Sekizinci Bölüm⁵⁶ Meşveret ve Tedbir hakkındadır. Bu bölümde istişare etmenin önemi üzerinde durulur. Bölüm konuyla ilgili bir ayetle başlar. Ardından istişarenin öneminden ve de faydalarından bahsedilir. İstişarede herkesin meramını tam olarak ifade edebileceğinden, sevap kazandıracağından, fitne ve fesadı önleyeceğinden, sıkıntıların kolayca çözüleceğinden, cemiyetin aklının bireyin aklından üstün olacağından bahsedilir.

Yirmi Dokuzuncu Bölüm⁵⁷ Hazm hakkındadır. Bu bölümde doğru karar verme, sağlam oy anlamına gelen hazm konusu işlenir. Bölüm hazmın tanımıyla ve de yöneticilerde bundan daha iyi bir hasletin olmayacağını belirterek başlar. Efrasyab’ın hazm ile ilgili ifadesi verilir. Ardından hazm’ın üstünlükleri, kişiye kazandırdıkları anlatılır. Ardından konuyla ilgili İbrahim Emmâm’ın Ebu Müslim’i Horasan’a göndermesini anlatan hikâye zikredilir.

Otuzuncu Bölüm⁵⁸ Cesaret hakkındadır. Öncelikle cesaretin ne olduğu açıklandıktan sonra konu ayetlerle de desteklenerek Allah’ın şecâati sevdiği belirtilir. Şecâat erbabının duasının Allah katında diğer insanların duasından daha makbul olduğu söylendikten sonra konuya ilişkin Halid bin Velid’le ilgili bir kıssa nakledilir. Ardından Hz. Ali’nin cesaretinin büyüklüğünü ve ölüme bakışını anlatan bir hikâye anlatılır. Bu hikâyede O’nun korkusuzluğu, mertliği, cesareti üzerinde durulur.

Otuz Birinci Bölüm⁵⁹ Gayret hakkındadır. Gayretin yardımı önemli meselelere karşı tedbir ve siyasetin tekidinde lazımdır, şeklinde bir giriş yapılır ve gayretin sultanların en önemli vasıflarından biri olduğu belirtilir. Konuya ilişkin Hz. Peygamberin meşhur bir hadisi nakledilir. Ardından gayret dinî ve dünyevî olarak iki kısma ayrılır. Dinî gayret iyiliği emredip kötülükten nehyetme olarak vurgulanır. Bir Müslümanın bir fenalıkla karşılaştığında onu ortadan kaldırmak için yapılması gerekenler hadis-i şerif ışığında anlatılır.

Otuz İkinci Bölüm⁶⁰ Siyaset hakkındadır. Bölüm siyasetin ne olduğu hakkında açıklamayla başlanır. Siyaset, siyaset-i nefsiye ve siyaset-i gayriye olmak üzere iki kısma ayrılır. Siyaset-i nefsiye tanımlanır ve ardından siyaset-i gayriyenin kısımları anlatılır. Devamında bir faideye geçilir. Burada Büzürceci’ye sorulan padişahların en büyüğü kimdir sorusuna cevap verilir. Ardından bir hikmete yer verilir bu hikmette âlemin nizamının sebebi siyaset olarak gösterilir.

Otuz Üçüncü Bölüm⁶¹ Teyakkuz ve Hibret hakkındadır. Bölüm teyakkuzun tanımıyla başlar. Memleketin ve orada yaşayan halkın halinden uyanık olmak, olarak tarif edilir teyakkuz. Sultanların bu hali anlayabilmek için elbise değiştirerek halkın arasına karıştıkları anlatılır. Hazreti Davut’un konuyla alakalı hikâyesi zikredilir.

⁵⁵ Vr. 79b – 82a

⁵⁶ Vr. 82a – 85b

⁵⁷ Vr. 85b – 87b

⁵⁸ Vr. 87b – 94b

⁵⁹ Vr. 94b – 99a

⁶⁰ Vr. 99a – 102b

⁶¹ Vr. 102b – 108b

Otuz Dördüncü Bölüm⁶² Firâset hakkındadır. Firâsetin hükümdar için vazgeçilmez bir özellik olduğu söylenir. Bir olayın öncesine ve sonrasına basiret gözüyle bakılması ve bu şekilde hüküm verilmesi gerektiği belirtilir. Hazreti Süleyman'la ilgili bir kıssa nakledilir. Yine bu bölümde firâsetin müminlere Allah tarafından verilen bir hediye olduğu açıklanır. Konu ilgili hadislerle de temellendirilir. Bu bölümün sonunda bir kıyafetnâme mevcuttur. Ahlâk-ı Muhsinî'nin orijinal metninde bu kıyafetnâme Mir Seyyid Ali Hemedânî'ye aittir. Ancak Firâkî bu kıyafetnâmenin yerine Hamdullah Hamdi'ye ait olan kıyafetnâmeyi tercümesine almıştır. Buna sebep olarak da Mir Seyyid Ali Hemedânî'ye ait kıyafetnâme ile Hamdullah Hamdi'ye ait olan kıyafetnâme arasında pek bir fark olmamasını ve Hamdullah Hamdi'nin kendi coğrafyalarının sanatçısı olmasını gösterir.

Otuz Beşinci Bölüm⁶³ Kitmân-ı Esrâr yani sırları saklama hakkındadır. Sır saklayabilmenin hükümdarlığın önemli bir vasfı olduğu belirtilir. Hükümdarın sırlarını herkese ifşâ etmemesi ve bazen bunun için tevriyeli konuşması gerektiği anlatılır. Bir hükümdarın üç şeyin sırrını kimseye vermemesi söylenir. Bunlar; yapacağı sefer, dinî sırları ve malı mülküdür. Sır saklayabilmenin bulunmaz bir hazine olduğu söylenir. Bir hâkim-i âlimin bu konudaki sözleri nakledilir. Buna göre başkasına söylenen sır, aktarılan ikinci kişi için ehemmiyetli değildir. Bu sebeple de başkalarının öğrenme riski vardır.

Otuz Altıncı Bölüm⁶⁴ İgtinâm-ı Fırsat yani fırsatları değerlendirmek hakkındadır. Ömrün kısa olduğu, çok çabuk tükendiği bu sebeple de ele geçen fırsatları iyi değerlendirmenin lazım olduğu söylenir. Geçen ömrün artık geri gelmeyeceği hatırlatılır. Daha sonra konuya ilişkin Nûşirevân'la yaşlı bir kadın arasında geçen hikâyeye nakledilir. Ardından Gazneli Mahmut'la Sebüktekin arasında geçen bir olaydan bahsedilir.

Otuz Yedinci Bölüm⁶⁵ Riayet-i Hukuk yani hukuka riayet etmek hakkındadır. Hukuka riayet etmenin hukuk adamları açısından önemli olduğu ancak özellikle de devlet adamlarına lazım olduğu belirtilir. Hukukun çeşitli türleri olduğu söylenir ve ilk olarak anne baba hukukuna geçilir. Anne ve baba hukukuna riayet edilmesi gerektiği belirtilir. Çünkü Allah'ın rızasının anne baba rızasına bağlı olduğu hatırlatılır. Konuya ilişkin ayet ve hadislere yer verilir.

Otuz Sekizinci Bölüm⁶⁶ Sohbet-i Ahyâr u Ebrâr hakkındadır. Bu bölüm iyilerle sohbet etme ve onlarla bir arada bulunma hakkındadır. Bu bölümde öncelikle istişarenin önemine değinilir ve hükümdarın ilim sahiplerine verdikleri değerden ve bunun faydalarından bahsedilir. Konuya ilişkin hadisler hatırlatılır. Hükümdarın müşavirlerinin ehemmiyetine değinilir, bu müşavirlerin üstün faziletlere sahip olmaları gerektiği belirtilir. Konuya ilişkin Harun Reşit'le ilgili bir hikâyeye anlatılır. Son olarak da hükümdarın çok iyi bir tabibinin olması gerektiği belirtilir ve bunun öneminden bahsedilir.

Otuz Dokuzuncu Bölüm⁶⁷ Def'-i Eşrâr yani kötülüklerin ortadan kaldırılması hakkındadır. İyilerle yapılan sohbetin mutluluk kaynağı olduğu, kötülerle yapılan sohbetin ise nedâmete sebep olacağı söylenir. Kötülükler iki kısma ayrılır. Bunlar da vâcibü'd def' ve vâcibü'l men'dir. Vâcibü'd def' olan vücutların dünyadan ayrılmasında Müslümanlara menfaat olduğu belirtilir. Ve bunlar üç kısma ayrılır; hırsızlar, kan dökücü katiller ve Müslümanların malını gasp edenlerdir. Bu türden olanların def' edilmesinin Müslüman hükümdara lazım olduğu belirtilir. Vâcibü'l men' olanlar ise koğuculuk yapıp fitne çıkaranlardır. Bununla ilgili Hz. Musa'nın bir kıssası anlatılır.

⁶² Vr. 108b – 115a

⁶³ Vr. 115a – 116b

⁶⁴ Vr. 116b – 121a

⁶⁵ Vr. 121a – 131b

⁶⁶ Vr. 131b – 135b

⁶⁷ Vr. 135b – 148b

Yine konuya ilişkin hikâyeler anlatılır. Ayrıca gammazların ve hâsidlerin de vâcibü'l men' olduğu belirtilir.

Kırkinci Bölüm⁶⁸ Tertîb-i Hadem ü Haşem yani hizmet edenlerin, maiyetin âdâbı ve terbiyesi hakkındadır. Bu bölüm iki kısımdan oluşur. Birinci bölüm hükümdara doğrudan bağlı olan maiyetin terbiyesini içerir. İkinci bölüm ise hükümdarın yanında bulunanların âdâba riayet etmelerinin gerekliliği anlatılır. Hükümdarların ülkeleriyle ilgili sorunları yardımcıları vasıtasıyla öğrenmeleri gerektiği bildirilir. Nûşirevân'la ilgili bir hikâye nakledilir ve yine konuya ilişkin müteferrik hikâyeler anlatılır.

A. Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”⁶⁹ isimli makalesinde ahlakî konulu kitapları tasnif ederken bu kitapların bir şubesi olarak da “siyasetnâme”leri gösterir. Ahlâk-ı Muhsinî, üzerine yapılan bu çalışmada eserin A. Sırrı Levend’in tasnifine göre siyasetnâme özellikleri taşıdığı görülmektedir.

Siyaset, Arapça sözlüklerdeki anlamıyla, bir nesneyi dikkatle gözetmektir. Daha sonraları hükümet işleri, politika, diplomasi yerine de kullanılmıştır. Siyaset, şeriat hükümlerine göre suçluyu cezalandırmak manasına gelen “siyaset etmek” anlamında da kullanılmıştır. Buna “siyaset-i şer’iye”, hükmün uygulandığı yere ise “siyaset-gâh” denilmiştir. Siyaset ve halk yönetimi ile ilgili konular, eski bilimleri sınıflamada “hikmet-i ameliye” arasında yer alır.⁷⁰

İlk ve orta çağlarda hükümdar, Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi sayılmıştır. Bu durum hükümdar ile tebaası olan halkın arasında bir uçurum meydana getirmiş ve hükümdarların halktan uzaklaşmasına neden olmuştur. Hükümdarın çevresinde yer alan zalimlerin, hükümdarı halka karşı kıskırtmaları üzerine halk büyük zulümler görmüştür. Halkın ıstırabını yakından gören fikir adamları, her fırsatta hükümdarlara, vezirlere adaletli davranmayı öğütlemişler, adalet olmadıkça saltanatlarının uzun sürmeyeceğini anlatmaya çalışmışlardır. İşte siyasetnâmeler bu amaç doğrultusunda kaleme alınmış eserlerdir.⁷¹

A. Sırrı Levend, “Siyasetnâmeler” isimli makalesinde de şöyle demektedir: “Siyasetnâmeler, ahlakî eserler çerçevesi içinde yer alırsa da, önemli olduğu için ayrı bir tür gibi gelişmiş, bu konuda yığınlarla eser kaleme alınmıştır. Eski çağlarda adalet, saltanatın temeli sayılır. Sultanlarda önce bu nitelik, sonra da yiğitlik ve cömertlik gibi özellikler aranır. Bunun içindir ki, düşünce ve kalem adamları, sultanlara, vezirlere adaleti salık vermişler, memleket yönetimini, halka, “reaya”ya, askere ne yolda davranılması gerektiğini, savaşta ve barışta tutulacak yolu, savaşta zafere ulaşmanın, barışta huzura kavuşmanın koşullarını, “siyasetnâme” adı altında toplayan bu eserlerle anlatmağa çalışmışlardır.” Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere siyasetnâmelerin ağırlık noktasını “adalet” konusu oluşturmaktadır. Siyasetnâmeler konusunda edebiyatımızdaki en önemli eserlerden birisi Nizamülmülk’ün Siyasetnâme’sidir. Nizamülmülk’e göre adalet hükümdarın sahip olması gereken en önemli vasıftır.

“Padişah için haftada iki gün mezalime oturmaktan, haklıyı haksızdan ayırmaktan, adalet dağıtmaktan, raiyetin sözünü vasıtasız kendi kulağıyla işitmekten başka çare yoktur.”⁷²

Ahlâk-ı Muhsinî’de de adalet konusu en kapsamlı bölümlerden birini oluşturmaktadır. (30b-43b) Fakat eserde adalet kavramı eserde sadece ilgili bölümde değil, diğer bölümlerde de yeri geldikçe ele alınmaktadır. Örneğin otuz yedinci kısım olan riayet-i hukuk bölümü de tamamen adaletle ilgilidir. Yine meşveret bahsinde de adalet kavramı ele alınmaktadır. Adalet kavramının

⁶⁸ Vr. 148b – 182b

⁶⁹ Ağâh Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız”, **TDAY Belleten**, Ankara (1963), s.96

⁷⁰ Ağâh Sırrı Levend, (1962), “Siyâset-nâmeler”, **TDAY Belleten**, Ankara (1962), s.168.

⁷¹ Ağâh Sırrı Levend, **agm**, s.167.

⁷² Nizamü'l- Mülk, **Siyasetnâme**, (hzl. Mehmet Altay Köymen) Ankara (1990), s.18

zıddı ise zulümdür. Zulmün güçlü bir iktidarı yok eden bir unsur olduğu eserde sıkça tekrar edilir. İslamî dönem ürünü olmasına rağmen eserde ateşperest olan Nûşirevân'ın Müslüman olan Haccâc-ı Zâlim'den üstün olduğu belirtilir. Bunun sebebi ise Nûşirevân'ın adaletli olmasıdır.

Yine Nizamülmülk'ün Siyasetnâme'si ile Ahlâk-ı Muhsinî kıyaslandığında içerik olarak aralarında birçok benzerlik söz konusudur. Öncelikle her iki eserde de hikâye ile öğretim yolu benimsenerek, idareciye pratiğe yönelik bilgiler verilmektedir. Ayrıca bu hikâyelerde geçen şahsiyetlerin de nerdeyse tamamına yakının aynı şahsiyetler olduğunu görülür. (İskender, Abdullah bin Tâhir, Erdeşir-i Bâbek vb.) Ayrıca her iki eserde de idarecilikle ilgili konuların ayrı bölümler şeklinde ele alındığı görülür. Kısacası iki eserde biçim ve içerik olarak büyük benzerlikler söz konusudur.

Ahlâk-ı Muhsinî konu bakımından incelenecek olursa: siyaset, riâyet-i hukuk, terbiyet-i hadem ü haşem, firâset, ulüvv-i himmet, şecâat v.b. bölümleri vardır. Bunlar bir hükümdarda bulunması gereken önemli özelliklerdir. Ayrıca Ahlâk-ı Muhsinî'nin yarım bir çevirisi olan "İyilerin Ahlâkı"⁷³ isimli eserde şu ifade mevcuttur : "Eserin mukaddimesinde belirtildiği üzere hükümdarın uyması gereken vasıfları kırk olarak kabul ediyor. Bunların bir kısmı hükümdarla Allah arasında, bir kısmı da hükümdarla halk arasındadır." Buradan da anlaşılacağı üzere eser genel olarak bir siyasetnâme niteliği taşımaktadır.

"ve amme-i selâtine hemîn sıfat-ı erbaîn lâzımdur ki sıfat-ı memdûhanun bazı kendüyle mevlâ miyânunda ahsen ve bazı dahî pâdişâhla reâyâ mâbeynünde müstahsendür."

Yukarıdaki paragraftaki "amme-i selâtin" tabiriyle eserin hitap ettiği kesimin yönetici, hükümdar sınıfı olduğu bizzat yazar tarafından ifade edilmiştir. Bu da eserin bir siyasetnâme olduğuna kendi içinden gösterilebilecek bir kanıttır.

Ayrıca Ahlâk-ı Muhsinî'nin telif ve tercüme safhaları incelenecek olursa bu yapıtın her zaman "hükümdar" ekseninde bir eser olduğu görülür. Eserin müellifi olan Hüseyin Vâiz-i Kaşifî, eserini Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu olan Ebü'l Muhsin'e sunmuştur. Yüksel, bu eserle ilgili şöyle demektedir; Timurlu siyaset teorisinin ele alındığı en kapsamlı eser Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin Ahlâk-ı Muhsinî'sidir.⁷⁴ Eserin daha sonra tercümelerine başlandığı Anadolu sahasında ise tercümelerin yine hükümdar ve şehzâdeler ekseninde yapıldığı görülür. Bu çalışmada incelenilen nüsha da Şehzâde Bayezid'e sunulmuştur.

Siyasetnâmeler, başlıca üç grupta toplanır: a. Siyaset konusunu fıkıh ve kelam açısından ele alıp bu hususta İslam dininin görüşünü açıklayan eserler (Mâverdi'nin el-Ahkâmü's Sultâniye ve'l Velâyetü'd Dinîyye'si) b. Pratik amaçlar güden ve sultanlara, örneklendirilmiş öğütler veren eserler (Nizâmülmülk'ün Siyasetnâme'si) c. Lâyiha şeklinde olanlar. Bunlar belli devirleri konu edinirler. (Koçi Bey'in IV. Murad ve III. İbrahim dönemleri hakkında hazırladığı Koçi Bey Risâlesi)⁷⁵

Yukarıdaki tasnife göre Ahlâk-ı Muhsinî, ikinci gruptaki siyasetnâmelere dahildir. Çünkü eser incelediğinde çoğunlukla pratiğe yönelik birçok kısa hikâye, kıssa ve menkıbe mevcuttur. Hemen hemen her bölümde bu şekilde birkaç hikâye veya kıssa söz konusudur. Bu yönüyle eserin hikâye ile öğretim metoduyla yazıldığı görülür.

Ancak Ahlâk-ı Muhsinî siyasetnâmeler konusunda pek bilinen bir eser değildir. Bunun yerine çoğunlukla genel ahlak kitaplarına dahil edildiği görülür. Bu eksik tespitinin sebebi ise eserin tam bir çevirisinin bulunmaması ve üzerinde bu güne kadar yapılan çalışmaların hep eksik

⁷³ M. Ragıp İmamoğlu, *İyilerin Ahlâkı*, Ankara (1965), s.13

⁷⁴ Musa Şamil Yüksel, "Timurlu Siyaset (Devlet) Teorisi'nde Sultan", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/46(2009), s.231-247.

⁷⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul (1998), s.355.

olmasıdır. Bu eksik çalışmaların sebebi ise eserin hacimce geniş olmasıdır. Eserin siyasetnâme olarak algılanamamasının bir diğer sebebi de kanaatimizce eserin ismidir. Çünkü siyasetnâmelerin isimlerinde “ahlak” ibaresine çok rastlanmamaktadır. Bu eserin isminde ise “ahlak” ibaresi geçtiği için “Ahlâk-ı Alâî ve Ahlâk-ı Nâsirî” gibi genel ahlak kitapları arasında sayılmıştır. Fakat Ahlâk-ı Muhsinî’nin bu zikredilen eserlerle içerik olarak çok bir benzerliği söz konusu değildir. Örneğin en temel genel ahlak kitaplarından olan Ahlâk-ı Nâsirî ele alınacak olursa;

Ahlâk-ı Nâsirî’de teori (nazarî hikmet) ve pratik (amelî hikmet) birlikte gider. Nazarî hikmete; felsefe ve ilahiyat, amelî hikmete ise ahlakın olgunlaştırılması, ev yönetimi kuralları ve şehir yönetimi siyasetini dahil eder. Bunların her birisi kendi içlerinde çeşitli kısımlara ayrılır. Kısaca belirtmek gerekirse, Ahlâk-ı Nâsirî temel olarak üç makale ve otuz fasıldan ibarettir.

Birinci makale “Ahlakın Saflaştırılması” başlığını taşır. “Esaslar” ve “Maksatlar” şeklinde iki hisseye ayrılır. “Esaslar” hissesi yedi; “Maksatlar” hissesi on fasıldır. Bu bölümde ahlak felsefesi ve ahlak psikolojisinin problemleri yer alır. Anahtar kavram “nefs”tir. Nefsin varlığı, cevher oluşu sade ve basitliği, cisim ya da cismani olmadığı anlatılır. Erdemli insan olmanın kişilik boyutunda temel kriterleri üzerinde durulur.

İkinci makale “Aile Kurma Bilimi” başlığını taşır ve aile ile ilgili meseleleri ele alır. Bu makale beş fasıldan ibarettir. Çocuk eğitiminden başlayarak ev hayatının hemen hemen bütün safhaları bu bölümde tartışılır, gündelik hayatla ilgili bir takım davranış kuralları verilir. Burada dikkati çeken bir nokta, Tûsî’nin çocuk eğitimi ve yeni kuşakların yetiştirilmesine büyük önem vermiş olmasıdır. Bu konudaki görüşleri her iki makalede yer alır.

Üçüncü Makale “Ülke (şehirlerin) Yönetimi” başlığını taşır. Sekiz fasıldan ibarettir. Burada sosyoekonomik ve siyasi problemler ele alınır. Toplum halinde yaşamının zaruretinden bahsedilir. İnsan topluluklarının türü ve devletlerin ortaya çıkışı konusu incelenir. Birlikte yaşamının davranış kuralları belirlenir. Birey-toplum ve birey-devlet ilişkilerinde karşılıklı sorumluluk bilinci ön plana çıkartılır.

Ahlâk-ı Nâsirî’de yer alan ilk iki temel bölümü Ahlâk-ı Muhsinî’de görmek pek mümkün değildir. Bunun sebebi ise Ahlâk-ı Muhsinî’nin genel bir ahlak kitabı olmasından ziyade siyasetnâme türüne yakın oluşudur. Yine genel ahlak kitaplarından olan Ahlâk-ı Alâî’de de aile bölümüne geniş yer verilmiş ve devlet yönetimine çok detaylı olarak yer verilmemiştir. Ayrıca bu iki eserde ahlak felsefesine de belli bir bölüm ayrılmıştır.

Genel ahlak kitaplarında görüldüğü gibi devlet yönetimi sadece bir bölüm olarak ele alınır. Ancak siyasetnâmelerin ana teması devlet yönetimi olduğu için siyaset ve devlet yönetiminde gerekli olan vasıflar dışında bir konuya pek değinilmez. Yine genel ahlak kitaplarında ahlak felsefesine yer verilirken siyasetnâmelerde bu konuya pek yer verilmez. Ahlak felsefesinden ziyade pratiğe yönelik bilgiler verilir. İşte incelenilen bu bilgiler ışığında Ahlâk-ı Muhsinî’nin genel bir ahlak kitabından ziyade siyasetnâme türüne yakın olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- ALTINPAY Hüseyin, “**Hocazâde Abdülaziz Efendi Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi**”,CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa (2008)
- ATMACA Veli, “Hadisleri Bakımından Siyasetnâmeler”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S:8 (2003), s.45-58.
- AVÇİN Mehmet, **Terceme-i Ahlak-ı Muhsini (İnceleme-Metin)**, DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya (2010)
- DEĞER Murat, “**XVII. Ve XIII. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şairler**”,DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2006.
- ERSOY Ersen, “**XVI. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şairler ve Kütahya’da Edebî Muhit**”,DPÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2004
- GÜLER Kadir, **Kütahya Yazıları**, Kütahya 2004.
- GÜLER Kadir, “Kütahyalı Firâkî ve Bilinmeyen Şiirleri”, **Turkish Studies**, 2010, s.1038-1066.
- İMAMOĞLU M. Ragıp, **İyilerin Ahlâkı**, Ankara 1965.
- İNALCIK Halil, “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, **Reşit Rahmeti Arat İçin**, (1966), s. 259 -271.
- KILIÇ Filiz, **Şehzâde Bayezid, Şâhî Hayatı ve Divanı**, Ankara 2000.
- LEVEND Agâh Sırrı, “Siyâset-nâmeler”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten**, Ankara (1962), s.168-183
- LEVEND Agâh Sırrı, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten**, Ankara (1963), s.96-115
- Mehmed Ali Aynî, **Türk Ahlâkçıları**, İstanbul 1993.
- PALA İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul 1998.
- SUCU Nurgül, "Eski Türk Edebiyatında Terceme Geleneği", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:19 (2006), s.130.
- ŞAHİNOĞLU M. Nazif, “Ahlâk-ı Muhsinî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.2 (1989), s.17.
- TÜRKDOĞAN Melike Gökcan, “Siyasetnâmeler ve Bir Siyasetnâme Örneği Olarak Ahmedi’nin İskendername’si”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S:12 (2010), s.419-430
- YÜKSEL Musa Şamil, “Timurlu Siyaset (Devlet) Teorisi’nde Sultan”,**Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXVIII/46(2009), s.231-247.